

ti ve İlyakati şart koşması ve bunun gerçek İslâmî prensip olduğunu söylemesi, Çin'de müslüman topluluklara karşı bir meydan okuma ve önceki sistemi savunlanlara karşı bir hakaret olarak görüldü. Çünkü bu, liderlerin kabile içinden seçilmesi uygulamasını kaldırmak mânasına geliyordu. Onun görüşü Kuzeybatı Çin müslüman topluluğu içinde büyük huzursuzluklara yol açtı. Çin hükümeti de bu yeni anlayışı, sosyal çalkantılara sebep olacak ve yönetime karşı siyasî tehdit oluşturacak gizli bir teşekkül oluşturma gayreti şeklinde değerlendirerek Ma Ming-hsin'e ağır zulümler uyguladı. Ma Ming-hsin 27 Mart 1781'de idam edildi. Onun ölümünü mensuplarının katliamı takip etti. Manchu hükümetinin daha fazla zulmüne engel olmak için başarılmadığı Su Si-shi-san diğer Cehri'ler'le birlikte ayaklandysa da başarılı olamadı.

Ma Ming-hsin'den sonra yerine halifelerinden Ma Hsian-ch'ang Muhammed Zanbanî İmâmülâlem geçti. Onun ardından posta oturan Ma Ma-t'in Muhammed Celâl Kutbülâlem, Manchu hükümetinin adaletsiz yönetimine karşı yürüttüğü mücadeleden dolayı tutuklanmak üzereyken yerine oğlu Ma Yi-te Muhammed Safî Hakîkullah'ı geçirmesiyle tarikatın ilkelerine aykırı bir uygulama başlamış oldu. Ancak Ma Yi-te'den sonra yerine oğlu Ma Hualung'un geçmesinin Ma Ming-hsin'in İlyakat prensibine uygun olduğu kabul edilmektedir. Ma Ming-hsin'in kurduğu Cehriyye tarikatı benimsediği cihad ruhuyla İslâm'ın Çin'de daha da derinlere kök salmasını sağlamış, kendisinden sonra halifeleri tarikatı bütün Çin'e yaymaya çalışmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Alamah Abdülkâdir (Guan Li-ye), *Re-shi-ha-er* (trc. Yan Wan-bao v.dğr.), Beijing 1993; J. F. Fletcher, "Central Asian Sufism and Ma-ming-hsin's New Teaching", *Proceedings of the Fourth East Asian Altaistic Conference* (ed. Ch'en Chieh-hsien), Taipei 1973, s. 75-96; a.mf., "Les 'voies' (tırıuq) a soufies en Chine", *Les ordres mystiques dans l'Islam, chemements et situation actuelle* (ed. A. Popovic - G. Veinstein), Paris 1985, s. 13-26; a.mf., "The Naqshbandiyya and the Dhikr-i Arra", *JTS*, I (1977), s. 113-119; a.mf., "The Taylor-Pickens Letters on the Jahri Branch of the Naqshbandiyya in China", *Central and Inner Asian Studies*, III/1 (1989), s. 1-35; D. C. Gladney, *Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the People's Republic*, London 1991, s. 48-53, 59, 165; Ma Tong, *Zhong-guo Yi-si-lan Jiao-pai yu Men-huan Zhi-du Shi-lue*, Yinchuan 1995; J. N. Lipman, *Familiar Strangers: A History of Muslims in Northwest China*, London 1997, s. 85-91, 95, 99, 103-114; Ma Shue-zhi, *Jehelinye Dao-tong Xiao-shi: Kitab el-Cehriyye* (Ma Zhong-jie

et al tarafından Çince'ye kısmen tercüme edilmiştir) [baskı yeri ve tarihi yok]; J. Trippner, "Islamische Gruppen und Gräberkult in Nordwest China", *WI*, VII (1961), s. 142-171; J. Ford, "Some Chinese Muslims of the 17th and 18th Centuries", *As.Af.*, V/2 (1974), s. 144-156; A. D. W. Forbes, "Ma Ming-Hsin", *EP²* (Ing.), V, 850-852.

N. CHANG-KUAN LIN

MA ZHU

(1640-1709 [?])

Çin'de İslâmî hayatın gelişmesine önemli katkılarda bulunan âlim.

Yunnan eyaletinin batısındaki Zardandan eyaletinin başşehri Yongchang Fu'da doğdu. Çinleşmiş müslüman bir ailenin çocuğudur. Kendi ifadesine göre Cengiz Han'a katılarak Moğollar'ın hizmetine giren, Kubilay Han tarafından Yunnan eyaletine sivil vali olarak tayin edilen ve 1299'da orada ölen Buharalı kumandan Seyyid el-Ecel Şemseddin Ömer'in on beşinci ve Hz. Peygamber'in kırk beşinci dereceden torunudur. İslâmî adı Yûsuf olan Ma Zhu Çinliler tarafından Wen Bing, Zhong Xiu ve Zhinan Loren diye tanınmaktadır.

Küçük yaşta anne ve babasını kaybettiği için düzenli bir dinî tahsil görmeyen Ma Zhu, ilk öğrenimini sırasında camide yapılan din derslerine devam etmiş olmalıdır. 1657 yılında Yunnan'da Ming hânedanının son hükümdarı olan Yung-li'nin sarayında kâtip olarak göreve başladı. 1659'da Yunnan'ın Manchu hânedanı tarafından zaptedilip Ming ailesinin ortadan kaldırıldığı dönemde herhangi bir zarar görmediği anlaşılan Ma Zhu, Yunnan'ın küçük bir kasabasında müslüman bir ailenin yanında öğretmenlik yapmaya başladı.

Ma Zhu 1665 yılında, o dönemde Yunnan eyaletinin en bilgili kişisi sayılan He Guanwu'dan öğrenim görmek üzere Kunmingin batısındaki Wuding'e gitti. Burada kısa zamanda tanınan Ma Zhu bilgisi ve başarısı ile etkili oldu. Halk onu geleneksel Çin klasiklerini ve saray hizmetinde kazandığı devlet adamlığı tecrübesini gençlere öğretmekle görevlendirdi. Bu maksatla Konfüçyanist teoriye dayanan, İslâm ahlâkı ile de bezenmiş, *Jing Quan* adlı politika konusundaki iki ciltlik eserini yazdı. Büyük bir ihtimalle bu safhada çevredeki müslüman cemaatle daha yakın ilişkiler kurmaya başladı.

1669'da seyahat amacıyla Yunnan'dan ayrılarak o dönemde Çin'in her tarafından

gelen ilim adamlarının bulunduğu bir yer olan Pekin'e gitti. Ma Zhu'nun Pekin'e gelişi, Yuan hânedanı devrinden itibaren astronomi bûrosunu elinde tutan müslüman âlimlerin bu görevlerinin ellerinden alınıp Cizvit papazlarına verildiği bir devreye rastlıyordu. Bunun sebebi papazların hesapların yanlış yapıldığı yolundaki iddiasıydı. Guo Zi Jian adlı imparatorluk akademisinde öğretim görevi alan Ma Zhu, Pekin'deki çalışmaları esnasında bütün gayretini Arapça ve Farsça yazılmış İslâmî literatürü araştırmaya sarfetti, Konfüçyanizm'den uzaklaşarak tamamen İslâm'a döndü. Onun Pekin'de kaldığı on sekiz yıl zarfında "sevgili dedem" diye bahsettiği Hz. Peygamber hakkında araştırmalarda bulunduğu belirtilmektedir.

İslâm inançlarının yeniden hayata geçirilmesi konusunda Wang Tai-Yü'sün hayranı olan Ma Zhu, 1685 yılında kendisine asıl şöhretini sağlayan *Qingzhen Zhinan* (Gerçek dinin rehberi) adlı eserini tamamladı. Ma Zhu yazdığı bu kitapla Wang'ın eserini aşmaya çalıştı. Bulduğu akademiye yakın arkadaşlık kurduğu Manchu hânedanına mensup Yen prensi vasıtasıyla kitabını imparatora sunmak istediye de muvaffak olamadı. Ming yöneticilerinin Han Çinlileri'nden olmayan halk üzerindeki Çinleştirme politikasının, müslüman unsurların yavaş yavaş Çin toplumu ile birleşmesi ve onların diğer müslüman milletlerden kopup kendi dinî hüviyetlerini kaybetmesi sonucunu doğuracağına farkında olan Ma Zhu, buna karşı Çin müslümanları arasında İslâmî anlamda bir dirilişi gerçekleştirmek idealini taşıyordu. Önce İslâm'ın rahatça anlatılıp savunulması imkânını elde etmek amacıyla İmparator Kanxi ile görüşüp İslâm'ı resmen tanımını sağlama teşebbüsünde bulundu. Bunun için İslâm'ın Çin gelenekleriyle bağdaştığı yolundaki tezini ortaya koydu. Kendisini de aralarında saydığı peygamber nesline değer verilmesini istedi ve daha önce Moğol idarecilerinin geçmişlerine gösterilen muamelenin kendilerinden de esirgenmemesi yönündeki önerilerini saraya ilettili. İstekleri saray tarafından kabul edilmeyince Pekin'den ayrıldı. Bundan sonraki hayatını yazı yazmak, çeşitli yerlerdeki müslümanlar arasında seyahatte bulunmak ve onları irşad etmekle geçirdi. Onunla ilgili son bilgi, 1709 yılında dedesi Seyyid el-Ecell'in Kunming yakınındaki mezarını tamir ettirmesi ve hâtırasına yazılı bir mezar taşı diktiresidir. Ma Zhu, Çin toplumuyla birlikte yaşamaktan doğan krizlerin bir yan-

sıması olarak Çinli müslüman cemaatlerin ortak sosyal problemleri konusunda önemli yorumlar getiren tek âlim olma özelliğini taşır.

Ma Zhu, yukarıda sözü edilen eserini 1702 yılında tamamlamıştır. İki ilâve bölümü ise 1707 ve daha sonraki yıllarda kaleme almıştır. Eser, müslüman olan ve olmayan kimselere İslâm'ı anlatmak amacıyla klasik Çince ile yazılmıştır. Yazarın Çinleşmiş bir müslüman olması sebebiyle eser Konfüçyanist bir perspektif ortaya koymaktadır. Kitabın ana konuları başta tevhid ilkesi, diğer iman esasları ve fıkha dair meseleler olmakla beraber onuncu bölümü İslâm dünyasında ortaya çıkan bid'at fırkaları, özellikle Hindistan'dan Yunnan'a geçen ve XVIII. yüzyıl başlarında burada gelişen Kalenderiyeye gibi sūfî cereyanlarla ilgilidir. Sözü edilen konuların İslâm'ın Çin'deki tarihini inceleyecek kimselerin dikkatine sunan Ma Zhu, müslümanların Çin halk kültüründen farkına varmadan alıp benimsedikleri gayri İslâmî konulara da temas etmiştir. İslâmî literatürün en önemli Çin klasikleri arasında yer alan çalışmalardan biri olarak kabul edilen bu eser, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Yunnanlı âlim Ma Fuchu tarafından yeniden gözden geçirilerek dört bölüm halinde özetlenmiştir. *Zhinan Yao-yan veya Rehber'in Özeti* adı verilen bu eser Çin müslümanları arasında yayılmış ve çeşitli baskıları yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ma Zhu, *Qingzhen Zhinan* (ed. Yu Zhenguei), Yinchuan 1988, s. 3, 16, 20, 23; P. D. De Thiersant, *Mahométiisme en Chine et dans le Turkestan oriental*, Paris 1878, II, 364-365; M. A. Viessiere, "Ouvrages chinois mahométiens", *Mission D'Ollone: Rescherches sur les musulmans chinois*, Paris 1911, s. 396; Muhammed Mekîn, *Nazra câmi'a ilâ târihi'l-İslâm fi's-Şin ve aḥvâli'l-müslimîn fihâ*, Kahire 1353/1934, s. 38; Fu Tongxian, *Zhongguo Huojiaoshi*, Taipei 1972, s. 157; Fehmi Hüveydi, *el-İslâm fi's-Şin*, Küveyt 1401/1981, s. 87; D. D. Leslie, *Islamic Literature in Chinese, Late Ming and Early Ch'ing: Books, Authors and Associates*, Canberra 1981, s. 35, 84; M. Hartman, "Vom chinesischen Islam", *WI, I* (1913), s. 178-210; J. Ford, "Some Chinese Muslims of the 17th and 18th Centuries", *As, Af.*, sy. 61 (1974), s. 148; R. Israeli, "Established Islam and Marginal Islam in China: From Eclecticism to Syncretism", *JESHO*, XXI (1978), s. 275-304; Bai Shou'i, "Ma Zhu", *Zhongguo Musilin*, III (1981), s. 2; Ma Shinien, "Ma Zhu Nienpu", *Gansu Minzu Yanjiu*, V (1982), s. 87, 92; Hajji Yusuf Chang, "The Hui (Muslim) Minority in China: An Historical Overview", *JIMMA*, VIII/1 (1987), s. 66; Bedreddin V. L. Hay, "el-Müslimûn fi's-Şin", *Mevsû'atü'l-ḥadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1989, s. 188.

N. CHANG-KUAN LIN

MAAN

(معان)

Ürdün'de bir şehir.

Ürdün'ün güneyindeki Cebelüşşerât dağ sırasının doğu eteklerinde deniz seviyesinden 1074 m. yükseklikte kurulmuştur; adının Hz. Lût'un oğlu Man'an'dan geldiği söylenir. Bugün İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün gibi ülkeleri kaplayan coğrafyaya Bilâd-ı Şam denildiği dönemde bu bölge ile Hicaz arasında bulunan Maan kuzeyden gelen hac kafilelerinin önemli duraklarından birini teşkil etmiştir. İbn Battûta Maan'ı "Bilâdüşşam'ı Hicaz'a bağlayan son nokta" olarak tanımlar. Maan bölgesi tabiat zenginlikleri açısından çok şanslıdır. Civarında şehre su taşıyan Aynüddevâvî, Aynülcitta gibi birçok akarsu vardır. Şehir tarihte, Arabistan'ı Şam bölgesine bağlayan ticaret yolu üzerinde bir ticaret merkezi olarak ortaya çıkmış ve önemini Fenike, Roma, Bizans, Emevî, Abbâsî, Memlük ve Osmanlı dönemlerinde de korumuştur.

Ortaçağ'da Cüzâm kabilesinin yaşadığı Maan ve civarı, son Bizans valisi Ferve b. Amr'ın, İbn Hişâm ve İbn Sa'd gibi müelliflerin eserlerinde anlatıldığına göre Hz. Peygamber zamanında müslüman olması ve Bizanslılar tarafından öldürülmesiyle İslâm tarihinde yer işgal etmeye başlamıştır. Şehir ve çevresi XIV. yüzyılda İbn Battûta ve XVII. yüzyılda Evliya Çelebi tarafından gezilmiştir. Evliya Çelebi "Evsaf-ı menzil-i kal'â-yı Maan" başlığı altındaki şehrin hac yolu üzerinde önemli bir durak olduğunu ve bir kale ile güvenliğe kavuşturulduğunu anlatır. O dönemde Kudüs sancağına bağlı bulunan Maan kasabasında üç cami, bir hamam vardı ve burada oturanların asıl görevi hacılara hizmet vermektir. Evliya Çelebi ayrıca yakınlardaki âb-ı hayât dediği su kuyularından bahseder. Maan Osmanlı yönetiminin sonlarına doğru Şam sancağına bağlı bir kaza merkezi, ardından merkezi Kerek olan ve Kerek veya Maan adıyla anılan bağımsız bir sancak haline getirilmiş; Salt, Maan, Tâfile adlarında üç kaza ile bir nahiyeye ve yirmi beş köyü içine almıştır. Kızıldeniz'in Akabe ve Eyle limanlarında sona eren dünya deniz ticareti Maan üzerinden kuzeydeki Kerek ve Amman'a, oradan da Irak şehirlerine ulaşma imkânı bulmaktaydı. Ayrıca Hicaz demiryolunun

Maan-Tebük üzerinden Medine'ye varması şehrin önemini arttırmıyordu. Hac kervanlarının korkulu rüyası olan Urbân soyguncuları Maan ve çevresinde barınırdı. Geç Osmanlı döneminde bunlar genelde hoş tutulmuş ve Mekke-Medine sürmeleri gibi onlara da Urban sursesi dağıtılarak gönülleri alınmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında 1915 yılı Ocak ayında Maan'da toplanan Osmanlı kuvvetleri, kuzeybatıda Bi'rüsebi' ve Kudüs taraflarına doğru kontrolü bir süre elde tutmayı başardılar. Fakat 1916 yazında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Mekke Emîri Şerîf Hüseyin ve oğulları Ali, Abdullah, Faysal burayı ele geçirip bir üs olarak kullandılar ve tren hatlarını havaya uçurarak Şam tarafından askerî destek gelmesini önlediler. Daha sonra da Ürdün Kralı Abdullah b. Hüseyin, Medine'yi zaptetmesinin ardından Maan'ı bir süre için üs olarak kullandı. Şerîf Hüseyin'in oğlu Ali devlet idaresini kardeşleri Abdullah'a devrettiğinde Maan ve Akabe kesin biçimde Ürdün'e katıldı (1925).

Günümüzde Maan, Ürdün Hâşimî Kralığı'nda aynı adı taşıyan bir idarî bölgenin (muhafaza) merkezidir. Bölge 36.141 km²-lik bir alanı kaplar ve nüfusu 110.000 civarındadır (2003 tah.). Maan şehri ise 32.000 kadar bir nüfusa sahiptir. Kuzeybatısında yer alan, eskiden Nabatîler'in başşehri olan Petra kalıntıları bölgeye önemli sayıda turist çeker.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1858-60, s. 591-592, 792; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, I, 262, 281; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 185; Muhammed b. Abdullah el-Ezdi, *Târîhu fütûḥi's-Şâm* (nşr. Abdülmün'im Abdullah Âmir), Kahire 1970, s. 29; İbn Battûta, *er-Rihle*, Kahire 1322/1904, I, 80; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 584-585; Abdul-Karim Rafeq, *The Province of Damascus: 1723-1783*, Beirut 1966, s. 64, 213; Hamed el-Câsir, *Fi Şimâli garbi'l-Cezîre*, Riyad 1970, s. 45, 179; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Sina-Filistin Cephesi*, Ankara 1979, s. 50-51, 75, 176-177, 192, 797; R. Shick, "The Settlement Pattern of Southern Jordan", *The Byzantine and Early Islamic Near East*, New Jersey 1994, s. 133-170; *The Middle East and North Africa*, London 1997, s. 611-612; Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslam Fetihleri* (trc. Mehmet Özay), İstanbul 2000, s. 109-115; Sa'd Ebû Diye, "Târîh ve usûlü'l-'aşâ'iri'l-Ürdüniyye min hilâli'l-veşâ'iki'l-'Osmâniyye: Ma'an", *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-'Arabiyye fi'd-dirâsâti'l-'Osmâniyye*, sy. 11-12, Zağvân 1995, s. 7-30; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3845; VI, 4318; N. Elisséeff, "Ma'an", *EJ²* (İng.), V, 897-898.

MUSTAFA L. BİLGE